

Horgos Lívია¹

Gondolatok a jogállami büntetőhatalom és az alkotmányos büntetőjog korrelációjáról

Nagy örömmre szolgált a megtisztelő felkérés, hogy köszönhetem e jubileumi tanulmánykötetben Blaskó Béla egyetemi tanárt 70. születésnapja alkalmából, tisztelegve a tudós Tábornok emberi értékei, oktatói, tudományos pályafutása és eredményei előtt. Ezúton fejezem ki hálámat és köszönetemet, hogy a Jubiláns támogatta azon törekvésemet, hogy hosszabb ideje gyakorolt ügyvédi tevékenységem mellett – több év kihagyás után – egyetemi oktatóként visszatérjek a jogtudomány elméletét művelők körébe.

E jeles esemény alkalmából tanulmányomban bemutatom a jogállami büntetőhatalom büntetőjogi megközelítéséhez szükséges elemeket, hangsúlyozva, hogy a Jubiláns koherenciaelmélete (BLASKÓ 2011, 94–96.) alapján időszerű és szükségszerű az alkotmányos büntetőjog rehabilitálása.

A jogállam és a jogállamiság értelmezése

Blaskó Béla nézete szerint a jogállam egy pontosan meghatározható fogalom, amely a jog uralmát jelenti, amely a saját rendszerében az alkotmányos feltételeknek megfelel, tehát az alkotmányból levezethető (BLASKÓ 1994, 27.). A jogállam megköveteli a parlament jogalkotási monopóliumát. Ennek két oka van: az államhatalom megosztásának jogállami követelménye és a parlament demokratikus legitimitása (BRUNNER 1993, 262.). „A jogállam az élő jog egyik legfontosabb, az Alkotmánybíróság döntéseinek érvrendszerében jelentős szerepet játszó és ezért normatív szerepet is betöltő jogelméleti absztrakciója” (SZILÁGYI 2014, 32.). Szabó András² szerint „az alkotmányos jogállam azt jelenti, hogy az alaptörvény rendelkezéseinek a jogrendszer egészére nézve kötelező erejük van” (SZABÓ 2010, 116.).

¹ Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntető-eljárásjogi Tanszék, adjunktus.

² A Jubiláns, amint ez munkáiból is kiderül, egyik mesterének a honi büntetőjog-elmélet kiemelkedő alakját, Szabó Andrászt tekinti.

A büntetőjogi problémák aspektusából leglényegesebb a jogállam materiális és alaki fogalmának differenciálása (MÜNCH–KUNIG 1992, 73.). A formális jogállam lényege a törvény, amely tartalmilag biztosítja a polgár védelmét az állami beavatkozásokkal szemben. A materiális jogállam fogalma pedig kibővül az igazságosság eszméjével, amely elsődlegesen a társadalmi igazságosságban teljesedik ki (BENDA 1984, 447.).

Ligeti Katalin szerint is „[...] csak az az állam jogállam, amelyik az állami hatalom megnyilvánulásait törvények révén mérhetővé teszi, és az igazságosság gondolatára épül” (LIGETI 1997, 88.). Ezt a gondolatot fogadta el Wiener A. Imre is, aki szerint „[a] jogállam mai felfogása magában foglalja a formális (a jogbiztonság) és a materiális (az igazságosság) elemet egyaránt. A jogállamban az állami hatalom megnyilvánulásai a törvényeken alapulnak és az igazságosság gondolatára épülnek. A jogbiztonság és az igazságosság általában harmóniában vannak egymással” (WIENER 2003b, 28.).

Az alkotmányosság a törvények által korlátozott alkotmányos jogállam eszméjének egyik alapvető eleme. Az alkotmányos jogállamban a közjogi intézményrendszerben létrehozott alkotmányos korlátok tudják megakadályozni, hogy a demokrácia önmagát vagy a törvények, azaz a jog uralmát felszámolhassa (TÓTH 2004, 310.). A jogállamiság elve az igazságszolgáltatás egyik önálló, az Alkotmányban rögzített alapelve (BLASKÓ 1995, 69–75.).

Farkas Ákos álláspontja szerint amióta az alkotmányosság (jogállamiság) vált az államiság jogi fundamentumává, magában hordoz olyan elemeket, amelyek az igazságszolgáltatással szemben állítanak fel követelményeket (FARKAS 2007, 47–48.).

Az Alkotmánybíróság szerepe a magyar jogállamban

Az Országgyűlés 1989 októberében módosította az Alkotmányt, ezzel létrehozva a magyar közjogban korábban nem ismert jogintézményt, az Alkotmánybíróságot, a jogszabályok alkotmányosságának felülvizsgálatára és az alkotmányellenes jogszabályok megsemmisítésére, rögzítve az alkotmánybíráskodás alapvető szabályait.

Az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén kezdte meg működését. Ezen intézmény tevékenysége során vizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát és az érvényesülő és hatályosuló jogszabályt, összeveti a jogállami, alkotmányos elvekkel.

Szabó András szavaival élve, a jogállami forradalomnak a magyar Alkotmánybíróság volt a „menedzser”. A jogállami forradalom új törvények meghozatalával, valamint a régi jog alkotmányos felülvizsgálatával, azaz az Alkotmány-

bíróság alkotmányos kontrolljával ment végbe, a legalitás elve alapján, jogállami eszközökkel. A régi és új jognak meg kellett felelnie az új alkotmánynak, legitimitációja maga az alkotmányosság volt (SZABÓ 2010, 113–115.).

Az Alkotmánybíróság határozatában megfogalmazta a politikai rendszerváltás alkotmányjogi értelmezését, kifejtve az Alkotmánybíróság és a hatalom kapcsolatát, a legalitás, a jogállam, a jogbiztonság és az állami büntetőhatalom gyakorlásának alapvető követelményeit, amelyek a mai napig érvényesek. Az Alkotmánybíróság rögzítette, hogy „[...] a jogállam megvalósítása folyamat. [...] A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A legalitás elve azt a követelményt támasztja a jogállammal szemben, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. [...] A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság – többek között – megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljességbe ment, vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve a múltban keletkezett, tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását.”³

„Az alkotmánybíróság a jogalkotás alkotmányosságát ellenőrző szervként az alkotmány normatív rendelkezéseit érvényesíti a jogalkotókkal szemben, s az alkotmány (szükségszerű) értelmezésével folyamatosan szolgálja a jogfejlesztést; konkretizálja és stabilizálja a demokratikus értékrendet” (KONDOROSI 2007, 7.).

Az alkotmánybíráskodásnak a polgárok szabadságának védelme vonatkozásában mindig és mindenhol különösen fontos szférája a büntetőjog és ahhoz kapcsolódóan a büntetőeljárás-jog. Az alkotmánybírósági döntések nagy jelentőséggel bírnak a joggyakorlatra (PACZOLAY 2014, 110.). Az Alkotmánybíróság határozataiban megköveteli a büntetőhatalom feltétlenül szükséges mértékű és arányos igénybevételét, mivel „az emberi jogokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszernek a cél eléréséhez a lehetséges legszűkebb körre kell szorítkoznia”⁴

Wiener A. Imre szerint az Alkotmánybíróságnak joga van ahhoz, hogy a büntetőpolitika alkotmányos korlátait megállapítsa, de ez nem tartalmazhat politikai vonatkozásokat. Kiemelte, hogy ennek során különösképpen tekintettel kell lenni az alapjogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira (WIENER 2003b, 35.).

³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁴ 58/1997. (XI. 5.) AB határozat.

Az alkotmányos jogállami büntetőhatalom a büntetőjog viszonylatában

Király Tibor szerint a büntetőhatalom korlátokkal rendelkezik, nem lehet korlátlan (KIRÁLY 1988, 730–743.). Egyértelmű, hogy az „Alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntetőhatalma. Mégpedig azért nem, mert maga a közhatalom sem korlátlan. Az alkotmányos alapjogok és alkotmányos védelmet élvező szabadságok miatt a közhatalom csak alkotmányos felhatalmazással és alkotmányos indokkal avatkozhat be az egyén jogaiba és szabadságába.”⁵

Az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy a „demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam – alkotmányosan korlátozott – közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása. Ebben a büntetőjogi rendszerben a bűncselekmények a társadalom jogi rendjének sérelmeként szerepelnek, és a büntetés jogát az állam gyakorolja.”⁶

A korlátokkal ellátott alkotmányos jogállami büntetőhatalom gyakorlását a jogalkotáson és jogalkalmazáson keresztül a büntetőjog-politika és a büntető igazságszolgáltatási politika alapjaiban determinálja. A 21. században jogpolitikai – hasznosságai, célszerűségei – megfontolásokon alapulva a jogalkotó szűkítheti a legalitás kötelezettségét azzal, hogy bizonyos körben törvényi „felmentést” ad a köteleesség teljesítése alól. Így e körben lemond a közbűntetőügyekben a bíróság előtti állami büntetőigény érvényesítéséről. Az alkotmányos jogállam egyre szélesebb körben dönt arról, hogy a bűncselekményt elkövető lehetőséget kapjon arra, hogy az általa elkövetett bűncselekmény elkövetésének jogkövetkezményei alól teljes mértékben – akár büntetés kiszabásának mellőzésével is – vagy részben mentesüljön, a jogalkotó által meghatározott törvényi rendelkezésben rögzített feltételek alapján. A büntetőhatalom kategorikus gyakorlása alól a jogalkalmazás során realizálódó kivételek – a jogalkotó felhatalmazása alapján – elsősorban az ügyész diszkrecionális jogszabadságaként jelennek meg.

Szabó András 1988-ban megfogalmazta, hogy „a büntetőjog szerves része a jogrendszernek, ami viszont a maga részéről függvénye az állam és politikai rendszernek. [...] Csak a törvényhozásnak, a törvényhozásban kifejezésre jutó népszuverenitás szervének van joga az egyén magatartását diszkriminálni. A büntetőjogi üldözésnek tehát nemcsak legálisnak kell lennie, hanem legitimálnak is: a népakaratot és a konszenzust kifejezésre juttató törvényhozásnak van joga a cselekvés szabadságát büntetőjogi előírásokkal korlátozni. [...]

⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁶ 40/1993. (VI. 30.) AB határozat.

A büntetőjogi megtorlás azért felel meg a jogállamiság lényegének – szemben a büntetőjogi kezelés intézményével –, mert fogalma eleve kizárja a korlátlanyságot. Hiszen a megtorlás a bűn viszonzásaként eleve a bűn nagyságához igazodik: a megtorlás korláta így maga a büntetőjogi beavatkozás tárgya: a tett és a cselekmény” (SZABÓ 1988, 459–462.). A büntetőjognak is a jogállamiság eszméjéhez és intézményrendszeréhez kell alkalmazkodni. Ez pedig a klasszikus büntetőjogi alapelvek megerősítését jelenti (SZABÓ 1988, 461–462.). „A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek, így a büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag alkotmányos büntetőjog lehet” (KÓNYA 2017, 322.).

Az alkotmányos büntetőjog

Szabó András szerint az alkotmányos büntetőjog lényege, hogy „a jogrendszer alkotmányossága magában foglalja a büntetőjog alkotmányosságát is. Az alkotmányos jogállamban egyedül az alkotmánynak megfelelő törvény jogszerű. A büntetőtörvénynek is alkotmányosnak kell lennie. A büntetőjognak alkotmányos büntetőjognak kell lennie. Az alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módszerekkel reagálhat, és így senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek a garanciák ugyanis mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend alapján garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, büntetés-érdemlődésnek, de a tényleges megbüntetés (büntethetőség) jogalapjának alkotmányosnak kell lennie. A jogállamisághoz szorosan tapadó jogbiztonság azt várja el a törvényhozótól, hogy a jog egésze, egységes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, és előre láthatók legyenek. [...] A jogállamiság elvéből fakadnak nemcsak a büntető anyagi jog garanciái, hanem az eljárásjogi garanciák is” (SZABÓ 2010, 116–117.).

Az alkotmányos büntetőjog definíciójával Wiener A. Imre nem értett egyet, aki szerint a „büntetőjogra számos más alapelv és alapjog is irányadó” (WIENER 1998, 26.). Álláspontja szerint a jogállamban az alkotmányos jelző felesleges, és ezt többoldalú érveléssel támasztotta alá. Egyrészt az alkotmányos büntetőjog fogalma a szocialista büntetőjog ellenpárja; másrészt a büntetőjogi dogmatika a szocializmusban – állítólag – betöltött szerepéhez kötődik; harmadrészt pedig a jogbiztonságot és az igazságosságot nem különbözteti meg, amely két értékelési alap a magyar alkotmánybírói határozatokban is elkülöníthető (WIENER 2001, 1–6.). Nézete szerint a jogállamban a büntetőjog nem a jogszabályok összessége, hanem a dogmatika által rendszerbe foglalt

azon normák összessége, amelyek az állami büntetőhatalom gyakorlásának, más oldalról a büntetőjogi felelősségre vonásnak és a büntetőjogi szankció alkalmazásának feltételeit szabályozzák. Azzal egyetértett, hogy az alkotmányos büntetőtörvénynek kell a bűncselekményt és a büntetést meghatározni (WIENER 2003b, 41.). Wiener A. Imre szerint a büntetőjognak a maga saját rendszerében gondolkodva kell a kodifikációs és jogértelmezési kérdéseket megoldani. Ez alapján azonban csak joglogikai elemzéssel lehet megállapítani, hogy mi ütközik az alkotmánytörvénybe (BLASKÓ 2011, 94.).

Szabó András által a büntetőjog-elméletbe bevezetett alkotmányos büntetőjog fogalma és értelmezése tekintetében a büntetőjog elméleti kérdéseivel foglalkozó jogtudomány képviselői közül többen csatlakoztak az alkotmányos büntetőjog definíciójának elismeréséhez. Külön figyelmet és kiemelést érdemel e körben a Blaskó Béla nevéhez köthető koherenciaelmélet (BLASKÓ 2011, 94–96.).

Blaskó Béla nézete szerint az alkotmányos büntetőjog nem holmi szabályokhoz kötődő okoskodás eredménye. A büntetőjog alkotmányosságának elfogadása annak felismerése, hogy a büntetőjog kötöttsége, megfelelése jogi értelemben kettős. Egyrészt a büntetőjognak koherensnek kell lennie, azaz összhangban kell lennie az Alaptörvénnyel, hiszen ez a jogrendszer egészének normatív alapja. Ebből pedig az következik, hogy a büntetőjognak is alkotmányosnak kell lennie. Minden jogi normának összhangban kell állnia az Alkotmánnyal, különösen azoknak, amelyek az egyéni és kollektív jogokra vonatkozó előírásokat hordozzák. A büntetőjogszabály így koherens az aktuális Alkotmánnyal, hiszen ha e követelménynek nem felel meg, megsemmisítik. Másrészt azonban a büntetőjogszabálynak önmagában is koherensnek kell lennie. Belső rendszerében, felépítésében figyelemmel kell lennie a joglogika, a dogmatika alapvető szabályaira. A büntetőjog saját belső koherenciája nélkül működésképtelen. A működésképtelenség, illetve a megsemmisítés végső hatásában pedig ugyanazt eredményezi, ami nem más, mint a büntetőjog működésképtelensége, Szabó András szavaival élve: a magyar büntetőjog feláldozása. Blaskó Béla kifejti, hogy a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* elveit hagyományosan büntetőjogi alapelvekként oktatják, holott kriminalizálni egyedül csak az országgyűlés jogosult. Ezért lényeges annak elfogadása, hogy ezen elvek valójában közjogi alapelvek, már csak ezért is egyértelmű a büntetőjog alkotmányos kötöttsége. Blaskó Béla bízik abban, hogy a kettős megfelelési, azaz a koherenciaelmélet az a nézet, amely lehetővé teszi a két felfogás – helyes értelmezéssel – egymás melletti létjogosultságának elismerését. Reméli továbbá, hogy elmélete alapján a pozitívizmus talajáról kiinduló támadások sem tudják megakadályozni az alkotmányos büntetőjog létjogosultságának elismerését, és a büntetőjog alkotmányos kötöttsége teljes mértékben elfogadottá válik a jogtudományban (BLASKÓ 2011, 94–96.).

Összegzés

A jogállam büntetőhatalma nem abszolút és egyben meg kell felelnie a jogállami követelményeknek. Szabó András szavai a 21. században egyre jobban kiteljesednek. Eszerint a törvényes büntetőjogi felelősségre vonás, azaz a törvényes büntető-eljárás biztosítja „az igazságos jogállami büntetőhatalom gyakorlását. Az eljárási mulasztás és eredménytelenség kockázata az államot terheli” (SZABÓ 2010, 117).

Az állam büntetőhatalmának gyakorlása és büntetőigényének érvényesítése az állam joga, de egyidejűleg a kötelezettsége is. Az állam kötelessége, hogy a társadalomra veszélyes cselekmények kriminalizálása és szankcionálása útján biztosítsa az alapvető értékrend védelmét. Az alkotmányos jogállam köteles már magasabb szinten megvédeni a polgárait. A jogállam alkotmánybíróága útján a büntetőjogi törvényben megfogalmazott tilalmat vagy parancsot, illetve a büntetőeljárás-jogi jogszabályban írt egyes rendelkezést alkotmányértő volta miatt megsemmisíti. A jogállami büntetőhatalom a jogalkalmazás vonatkozásában hangsúlyosan a legalitás és az oportunitás harcában bontakozik ki.

Álláspontom szerint a jogállam továbbra sem mond le az őt megillető büntetőjogi igényről az alkotmányosan korlátozott büntetőhatalom új intézményrendszerén keresztül. A célját azonban más eszközökkel valósítja meg, hiszen a jogállamban bizonyos átgondolt kompromisszumok, engedmények realizálásával az állam büntetéshez való jogának észszerű átértelmezése, tartalmának újragondolása megy végbe az oportunitás elvének egyre szélesebb térhódításával. Ez azt is jelenti, hogy e kompromisszumok révén az alkotmányosan korlátozott jogállami büntetőhatalom az új intézményrendszere révén kiteljesedik.

Meggyőződésem szerint Blaskó Béla koherenciaelmélete jelentős érvként, elméleti alapul szolgálhat az alkotmányos büntetőjog rehabilitálására, amelynek megvalósulása időszerű kritérium. Az alkotmányos jogállami büntetőhatalom – különösen napjainkban – ugyanis nem nélkülözheti az alkotmányos – tágabb értelemben is vett – büntetőjog eklatáns elfogadását, hiszen alapkö az alkotmányos jogállami büntetőhatalommal szembeni követelmények vonatkozásában.

Irodalomjegyzék

- BENDA, Ernst (1984): Der soziale Rechtsstaat. In BENDA, Ernst – MAIHOFFER, Werner – VOGEL, Hans-Jochen Hrsg.: *Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin, De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110893205>
- BLASKÓ Béla (1994): *Jogállamiság – Büntetőjog – Bűnösség*. Kandidátusi disszertáció.
- BLASKÓ Béla (1995): Gondolatok a jogállamiságról. *Belügyi Szemle*, 33. évf. 7–8. sz. 69–75.
- BLASKÓ Béla (2011): Néhány gondolat büntetőjogról, alkotmányosságról. In GÁL István László szerk.: *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK.

- BRUNNER, Georg (1993): Jogalkotás a jogállamban. *Magyar Jog*, 40. évf. 5. sz. 262–268.
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika (2007): *A büntetőeljárás*. Budapest, CompLex.
- KIRÁLY Tibor (1988): A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, 35. évf. 9. sz. 730–743.
- KONDOROSI Ferenc (2007): Jogállamiság – Jogegyenlőség – Jobbiztonság. *Börtönügyi Szemle*, 26. évf. 2. sz. 1–18.
- KÓNYA István (2017): Az állam büntetőhatalma. In BARABÁS A. Tünde – VÓKÓ György szerk.: *Bonis Bona Discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press. 317–331.
- LIGETI Katalin (1997): Jogállami büntetőjog. In WIENER A. Imre szerk.: *Büntetendőség – büntethetőség. (Büntetőjogi tanulmányok.)* Budapest, KJK – MTA Állam- és Jogtudományi Intézete. 83–129.
- MÜNCH, von Ingo – KUNIG, Philip Hrsg. (1992): *Grundgesetz-Kommentar*. (Band 1., Aufl. 4.) München, Beck.
- PACZOLAY Péter (2014): Az Alkotmánybíróság alkotmányvédő szerepéről. *Alkotmánybírósági Szemle*, 1. sz. 105–110.
- SZABÓ András (1988): A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 8. sz. 459–462.
- SZABÓ András (2010): A jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. In NÉMETH Zsolt szerk.: *Tiszteletkötet Sárkány István 65. születésnapjára*. Budapest, RTF.
- SZILÁGYI Péter (2014): *Jogi alaptan*. Budapest, ELTE Eötvös.
- TÓTH Balázs (2004): Az alkotmányos jogállam egyes intézményeinek értelme, joguralom, demokrácia, alkotmányosság, alkotmánybíráskodás. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium*, 5/2. sz. 303–320.
- WIENER A. Imre (1997): Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan). In WIENER A. Imre szerk.: *Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok*. Budapest, MTA ÁJI – KJK-Kerszöv.
- WIENER A. Imre (2001): A büntető törvényhozás alkotmánybírósági kontrollja. *Magyar Jog*, 48. évf. 1. sz. 1–6.
- WIENER A. Imre (2003a): *A Btk. általános része de lege ferenda*. (Közlemények 17.) Budapest, MTA JTI.
- WIENER A. Imre (2003b): Büntetőjogunk az ezredfordulón. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Tom. 40. 7–54.